

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**КРИВОРІЗЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
«КРИВОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

**Формування
творчої особистості
в умовах компетентнісної освіти**

Збірник наукових праць

Випуск 6

**Кривий Ріг
2013**

що візували легко звертають увагу на зорові образи, розуміють їх та запам'ятовують. Для них головне, щоб навчальний матеріал був яскравим, виразним і новим. Для учня-слухача вивчення абетки – досить тривалий і не простий процес, їм складно бачити відмінності в написанні букв і запам'ятати їх відмінності, особливо у схожих за формою буквах. Головне завдання вчителя – поєднання зорового образу букви з її слуховим аналогом, а для цього потрібні час і тренування.

Учень-діяч потребує, щоб у нього була розрізна абетка, кубики з буквами, які можна складати. Психологи рекомендують таким дітям під час вивчення абетки вирізати букви ножицями, використовувати магнітну азбуку, ліпити, сконструювати з конструктора – використати всі засоби, щоб дитина краще відчула форму букви на дотик.

Вражає різноманітність підходів щодо викладання одного і того ж навчального матеріалу для дітей, які мають різні типові характеристики особливостей сприймання. У переважній же більшості у практиці вчителів давно заборонена орієнтація «на середнього учня».

Отже, для того щоб формування творчої особистості в умовах компетентнісної освіти було ефективним, вчителю необхідно добре розрізняти групи і окремих дітей відносно різноманітності типів сприймання інформації не лише у першому, а й у 2–4-х класах.

НАСТУПНІСТЬ У ФОРМУВАННІ КОМПЕТЕНЦІЙ: ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД – ПЕРШИЙ КЛАС (НА ПРИКЛАДІ ЗМІСТУ МАТЕМАТИКИ)

В. П. Кисільова-Біла, Н. О. Кулик

На початку XXI століття у світовому освітньому просторі відбулися суттєві зміни у ставленні до сфер «зміст дошкільної освіти» і «зміст початкової освіти». У жовтні 2010 року відбувся Всесвітній форум ЮНЕСКО з дошкільної освіти, в якому взяли участь 137 країн світу. У резолюції форуму відзначено: фундамент освіти, її підґрунтя закладаються в дошкільному віці.

Відтак, як зазначає доктор педагогічних наук А. Богуш, визначилася нова тенденція наукового пошуку змісту дошкільної освіти. Якщо наприкінці XX століття погляди вчених були спрямовані на розробку варіативних програм та особистісно зорієнтованих методик навчально-виховної роботи з дітьми дошкільного віку, то сьогодні пріоритетним став напрям експериментального дослідження наступності у змісті, методах, формах, технологіях освіти у дошкільному навчальному закладі (надалі ДНЗ) та початковій школі [4, с. 1].

Наступність у змісті освіти у ДНЗ і початкової школи завжди була в центрі уваги провідних учених: психологів, педагогів, розробників програм. В усіх програмах проблема підготовки дітей до школи була

основною і кінцевою метою дошкільного виховання. Незважаючи на детально розроблені теоретичні концепції цієї проблеми, проведені експериментальні дослідження, наявна традиційна модель наступності не спрацювала на практичному рівні. Вчителі, які приймають першокласників, констатують факт їх неякісної підготовки до школи.

Сьогодні провідними вченими-дослідниками, такими, як Ш.Амонашвілі, Т.Богуславська, А.Богущ, Н.Виноградова, Н.Кічук, В.Кудрявцев, О.Леонтьєв, виявлені причини, які гальмують розв'язання цієї важливої проблеми сьогодення. Одна з основних причин – це відсутність наступності у змісті програм та Державних стандартів дошкільної і початкової ланок освіти, затверджених до 2010 року.

Починаючи з 2011 року, розробляються і в 2012р., затверджуються нові редакції Державних стандартів дошкільної і початкової ланок освіти, у змісті яких вперше намітились ознаки наступності. Базовий компонент дошкільної освіти (надалі БКДО) поставив за основну мету: забезпечити кожній дитині достатній рівень розвитку і соціальної адаптації до нового статусу – учня початкової школи.

Зміст і структуру як БКДО, так і ДСПЗО (Державний стандарт початкової загальної освіти) визначено на основі принципу наступності змісту освіти. Їх зміст визначено на основі компетентнісного підходу відповідно до вікових можливостей дітей, які реалізуються в освітньому просторі, спрямованому на досягнення соціально закріпленого результату (заданої норми, вимог до розвиненості, вихованості та навченості дитини), що зумовлює необхідність чіткого визначення життєво важливих *компетенцій*: дитина знає, обізнана, розуміє, уміє, усвідомлює, здатна, застосовує, виявляє ставлення, оцінює.

Поетапне набуття дітьми 5- 7 років компетенцій вимагає від учителя початкових класів чіткого усвідомлення суті тлумачення основних понять компетентнісного підходу та визначені їх видів для дошкільної і початкової освіти. До основних понять належать такі дидактичні категорії, як: *компетентність* та *компетенції*.

Компетентність у навчанні – коло питань, у яких людина добре розуміється, навички, яких вона набуває не тільки під час вивчення предмета, а й за допомогою засобів неформальної освіти внаслідок впливу середовища [3, 8].

Компетенція – це соціально закріплений результат, наперед задана соціальна норма (вимога) до освітньої підготовки дитини, необхідної для її якісної продуктивної діяльності, це її вміння, навички, знання, а не тільки особистісна якість [3, с.2].

За такого підходу до визначення ключових понять компетентісної освіти БКДО і ДСПЗО зорієнтовані на наступність у формуванні компетентної особистості дитини. ДСПЗО зорієнтовано на набуття учнями *ключових і предметних компетентностей*, а БКДО обмежується *освітніми компетенціями*: суспільно визнаним рівнем знань, умінь, навичок, цінностей, ставлень у певній сфері життєдіяльності дитини. Такий підхід

враховує вік дітей і недостатній досвід їх життєдіяльності. І, як слушно зауважує А.Богущ, це один із шляхів забезпечення наступності між двома ланками освіти [4].

Авторський колектив, який розробляв ДСПЗО (освітня галузь «Математика»), О.Онопрієнко, С.Скворцова, Л.Кочина, Н.Листопад реалізували у його змісті дидактичний принцип наступності між дошкільям і початковою школою. По-перше була чітко визначена *предметна математична компетентність* як здатність учня актуалізувати, інтегрувати й застосовувати в реальній життєвій ситуації засвоєний у процесі навчання математики досвід діяльності. Математична компетентність формується у процесі оволодіння учнями предметними компетенціями – соціально закріпленого результату навчання, який презентовано у Державному стандарті освітньої галузі «Математика» та в Базовій навчальній програмі з цього предмета [10, с.7].

Психологами обґрунтовано, а в БКДО прийнято, що набуття різних видів компетенцій дитиною дошкільного віку відбувається під час дитячої діяльності: ігрової, сенсорно-пізнавальної, навчально-ігрової, театральної, мовленнєвої, художньо-мовленнєвої, образотворчо-продуктивної, художньо-практичної, соціокультурної та ін. [4, с.2]

Оскільки *мета нашої статті* – показати наступність у формуванні окремих компетенцій, які визначені у показниках логіко-математичного розвитку дітей 5-річного віку та у державних вимогах до рівня математичної підготовки учнів 1-го класу (6-7 років), тому є необхідність звернутися до освітньої лінії «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» БКДО та першого розділу початкової програми «Математика – 1 клас»: «Узагальнення і систематизація математичних уявлень, сформованих у передшкільний період».

Згідно державних вимог до рівня освіченості, розвиненості та вихованості дитини 6(7) років на час вступу до школи вона повинна оволодіти такими окремими *сенсорними еталонами*, як:

- *вміє* порівнювати предмети за кольором, формою, величиною, виділяти в них схожі та відмінні ознаки;
- *розрізняє і називає* властивості та якості предметів (гладенький, шорсткий, м'який, металевий, дерев'яний, скляний, бавовняний тощо);
- *класифікує* предмети та їхні сукупності за кількісними та якісними ознаками;
- *оперує* множинами (посуд, одяг, тварини тощо);
- *упорядковує* об'єкти в порядку зростання чи зменшення певної ознаки та за їхнім розміщенням [1, с. 16].

Наступність у формуванні цих окремих компетенцій спостерігаємо у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів програми «Математика – 1 клас», у розділі «Узагальнення і систематизація математичних уявлень, сформованих у передшкільний період». Учень/учениця повинні оволодіти наступними *компетенціями*:

- *визначає* спільні та відмінні ознаки об'єктів навколишнього світу;

- порівнює предмети за вказаними ознаками;
- об'єднує об'єкти у групу за спільною ознакою;
- розбиває об'єкти на групи за спільною ознакою;
- встановлює відповідні відношення між предметами: більший ніж; менший, ніж; найбільший; найменший; однакові; коротший, ніж; довший за; найдовший; найкоротший; однакові за довжиною та ін.;
- порівнює і впорядковує предмети за довжиною, висотою, товщиною [6, с. 143].

З метою запобігання механічному дублюванню змісту дошкільної освіти сформовані математичні уявлення одержують свій розвиток. Так само, як і в дошкільний період, першокласники оперують предметними множинами. Водночас відповідний матеріал набуває подальшого розвитку. В учнів формують *поняття про множину* як сукупність об'єктів; *про підмножину* як частину множини; *суть дії додавання* розкривають як практичну операцію об'єднання множин без спільних елементів, а *віднімання* – як вилучення підмножини з множини [10, с. 8].

Як же реалізується ідея наступності у змісті підручників математики для 1-го класу у відповідності до державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів? Уперше в початковій математичній освіті в Україні ми маємо п'ять комплектів підручників з математики, які рекомендовані МОН України. Вперше вчителю надано право вибору, за яким підручником він буде навчати своїх учнів. Основними критеріями вибору підручника повинні бути – відповідність його змісту вимогам ДСПЗО (освітня галузь «Математика»), Базовій навчальній програмі з математики та реалізація принципу наступності у формуванні компетенцій дітей ДНЗ та першокласників. Це особливо важливо в адаптаційний період – період переходу дитини до системного навчання.

Аналіз підручників з математики для 1-го класу авторів: М.Богданович, Г.Лищенко (1-й підручник), Ф.Рівкінд, Л.Оляницька (2-й підручник), С.Скворцова, О.Онопрієнко (3-й підручник) показує, що зміст кожного підручника спрямований на реалізацію наступності у формуванні вище перелічених математичних компетентностей першокласника. Але у кожному з цих підручників автори розв'язують цю проблему по-різному. Так, наприклад, у підручнику Ф.Рівкінд і Л.Оляницької заслуговують на увагу такі цікаві завдання: №5 на с.26 і №5 на с.46.

Розглянемо перше із них: скількома різними способами їжачок може взяти 4 фрукти?

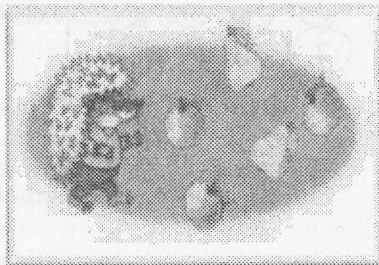

Рис.1. Зображення до завдання №5 с.26

Це завдання передбачає визначення числа можливих комбінацій із множини, яка складається з п'яти елементів: трьох яблук і двох грушок. Позначимо їх так: $A = \{Я1, Я2, Я3, Г1, Г2\}$. Учитель повинен навчити першокласника дії виділення із множини підмножини, яка складається із меншої кількості елементів, а саме 4-ох фруктів, і зробити це треба різними способами. Вчитель розуміє, що запропоновані нижче варіанти вибору є різні:

$$\text{Спосіб 1: } \left\{ \begin{array}{l} \{Я1, Я2, Я3, Г1\} \\ \{Я1, Я2, Я3, Г2\} \end{array} \right\} \quad 3+1=4$$

$$\text{Спосіб 2: } \left\{ \begin{array}{l} \{Я1, Я2, Я3, Г1\} \\ \{Я1, Я2, Я3, Г2\} \end{array} \right\}$$

$$\left. \begin{array}{l} \text{Спосіб 3: } \{Я1, Я2, Г1, Г2\} \\ \text{Спосіб 4: } \{Я1, Я3, Г1, Г2\} \\ \text{Спосіб 5: } \{Я2, Я3, Г1, Г2\} \end{array} \right\} \quad 2+2=4$$

Усього маємо п'ять різних способів вибору 4-ох фруктів із 5-ти. Перші два способи у знаковій формі виражаються рівністю: $3+1=4$, а способи (3-5) – такою рівністю: $2+2=4$. Пов'язуючи цей матеріал із змістом матеріалу: склад числа 4, не слід обмежуватися розглядом тільки двох випадків: їжачок вибирає три яблучка і одну грушу або два яблучка і дві груші, оскільки як бачимо з вищесказаного різних наборів із трьох яблук і однієї груші буде два, а із двох яблук і двох груш аж три.

Враховуючи особливості сприймання і уявлення дітей 6-річного віку, доцільно було б на рисунку 1 (ми скопіювали його з підручника) зобразити яблучка і груші різні за кольором або розмірами, щоб учні мали можливість наочно бачити різні способи вибору. Ми пропонуємо такий варіант. Множина фруктів на галявині така: яблучка трьох кольорів – червоне, зелене, жовте; груші двох кольорів – зелена і жовта, які на рисунку 2 позначені буквами: червоне (Ч), зелене (З), жовте (Ж).

У такій ситуації учням буде легко перебрати всі можливі комбінації фруктів. Вони помічають, що утворюючи різні комбінації за певною вимогою, отримуємо один і той самий числовий запис позначення цих комбінацій фруктів. Таким чином учні переходять від предметного моделювання до знакового.

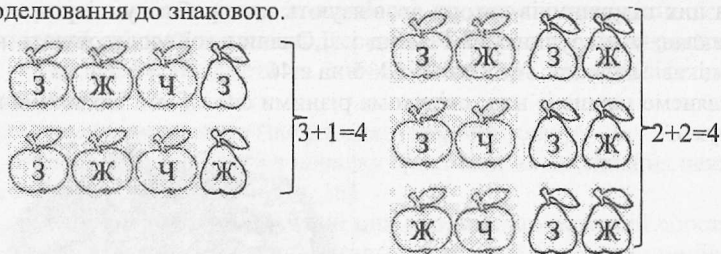

Рис. 2. Зображення різних способів вибору 4-ох фруктів із 5-ти

Розглянемо ще одне завдання із цього підручника (№5 с.46): утвори множини. Порівняй кількість їх елементів.

Рис. 3. Ілюстрація до завдання

Примітка: Ч – червоний, С - синій

Учні повинні з даної множини утворити підмножини. Це можна зробити за такими ознаками як: колір або форма. За кольором учні повинні розбити множину із 12 цукерок на дві підмножини, кожна із яких складається із 6-ти цукерок одного кольору:

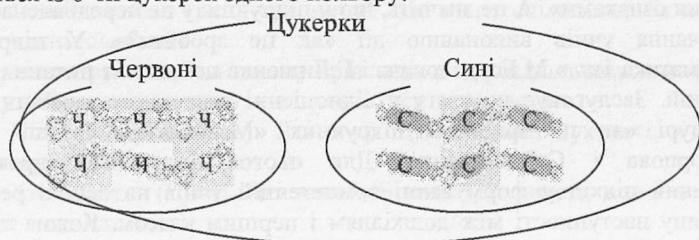

Рис.4. Розбиття множини на підмножини за кольором

За формою учні розбивають множину із 12 цукерок на дві підмножини, одна з яких складається із 5-ти цукерок прямокутної форми, а друга – із 7-ми цукерок кулястої форми:

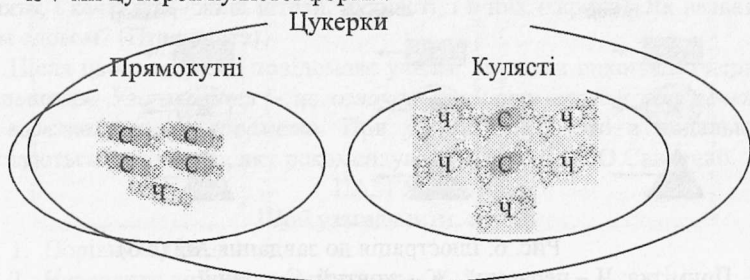

Рис.5. Розбиття множини на підмножини за формою

Виконуючи це завдання, доцільно предметні моделі подати у знаковій формі, доповнюючи завдання підручника такими додатковими:

- скільки цукерок синього кольору у заданій множині (6);
- скільки цукерок червоного кольору (6);
- скільки цукерок кулястої форми (7);
- скільки цукерок прямокутної форми (5);

- запиши виразом перше розбиття множини на підмножини (за кольором: $6+6=12$). Окремо за формою по кожному кольору: червоні ($5+1=6$); сині ($2+4=6$);

- запиши виразом друге розбиття множини на підмножини (за формою: $5+7=12$). Окремо за кольором у кожній підмножині. За формою прямокутні: $4+1=5$; за формою кулясті: $5+2=7$.

Такі завдання мають на меті навчання учнів дії виокремлення (вилучення) групи предметів, що характеризуються спільною ознакою із заданої множини. Це є необхідною елементарною дією для здійснення дії класифікації.

Зуважимо, що у вищезгаданому підручнику такі завдання, які ми описали, - поодинокі. Відсутня системність у формуванні такої компетентності, як «учень виділяє з множини об'єктів підмножини за певними ознаками». А це значить, що у підручнику не передбачена робота з навчання учнів виконанню дії «як це зробити?». У підручнику «Математика 1 кл.» М.Богдановича і Г.Лишенка цей аспект питання взагалі відсутній. Заслугове на увагу у відношенні системного навчання учнів процедурі «як це зробити» підручник «Математика 1 кл.» автори С.Скворцова і О.Онопrienko. Для цього підручника характерний системний підхід у формуванні компетенцій учнів на основі реалізації принципу наступності між дошкільням і першим класом. Кожна сторінка підручника відображає навчання учнів процедурі діяльності. Ось, наприклад, дошкільник вміє класифікувати предмети та їхні сукупності за певними ознаками. Це відображено як повторення цієї дії, яку може виконати дошкільник, для учня 1-го класу у завданні №2 на с.6 [7]: намалюй фігуру, змінивши ознаку.

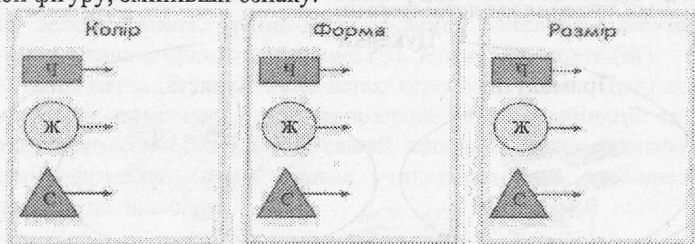

Рис. 6. Ілюстрація до завдання №2 (с.6)

Примітка: Ч – червоний, Ж – жовтий, С – синій

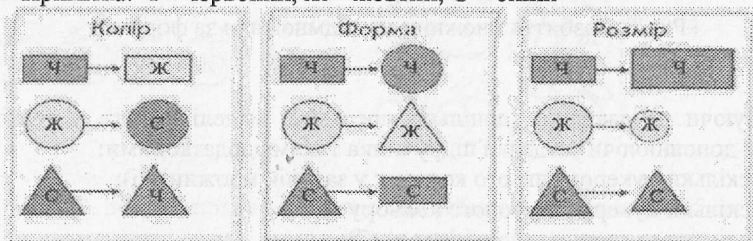

Рис. 7. Ілюстрація до виконання завдання №2 (с.6)

Завдання такого характеру пропонуються в зазначеному підручнику на кожному уроці, що забезпечує реалізацію дидактичних принципів системності і наступності. Такий підхід дозволяє першокласникам оволодівати на практичному рівні такими діями як узагальнення і класифікація. Спочатку це відбувається на предметній основі, а потім у знаково-символічній формі. Щоб навчити учня на практичному рівні виконувати об'єднання сукупностей, тобто групування предметів за певними ознаками(узагальнення), автор вищеназваного підручника д.п.наук С.Скворцова рекомендує працювати за таким алгоритмом:

1. Розглядання і аналіз 1-ї сукупності: «Що (хто)? Які вони?»
2. Розглядання і аналіз 2-ї сукупності: «Що (хто)? Які вони?»
3. Об'єднання двох сукупностей: зсипати, приставити, змішати.
4. Розглядання і аналіз отриманої сукупності: «Що ми зробили? З чого складається нова група предметів? Що в них спільного? Як назвати їх одним словом?»

Проілюструємо це на такому прикладі: діти роздивляються малюнок, на якому зображені каченята, що ідуть, і гусята, що летять.

1. Хто йде? (Каченята). Які вони? (Жовтенькі, пухнасті, в них є маленькі крила, це живі істоти...)

2. Хто летить? (Гуси). Які вони? (Біленькі, пухнасті, в них є великі крила, це живі істоти...)

3. Хто, взагалі, рухається до школи? (Каченята і гусята). Об'єднайте і каченят, і гусенят, покажіть лінією каченят і гусенят разом (олівцем або подумки).

4. Що ми зробили? (Ми об'єднали каченят і гусенят разом). З чого складається нова група? (Із каченят і з гусенят). Що в них спільного? (І гусенята, і каченята – живі істоти, пухнасті, і в них є крила). Як назвати їх одним словом? (Пташенята).

Після цього вчитель повідомляє учням, що вони виконали операцію узагальнення. *Узагальнити – це означає поєднати словом або реченням самі важливі ознаки предмета.* При узагальненні учні в подальшому користуються пам'яткою, яку рекомендувала д. пед. наук О.Савченко.

ПАМ'ЯТКА

Щоб узагальнити, треба:

1. Порівняти предмети.
2. Визначити спільні ознаки.
3. Виділити істотні з них.
4. Поєднати їх словом або реченням.
5. Сформулювати висновок [9, с.42-43].

Таким чином, можемо констатувати, що в нових редакціях БКДО та ДСПЗО на державному рівні закладені фундаментальні теоретичні основи наступності й перспективності у змісті дошкільної і початкової ланок освіти. Для реалізації їх на практичному рівні рекомендовані МОН України різні варіанти підручників з математики для початкових класів. Але, як показує аналіз змісту цих підручників на предмет відповідності

ДСПЗО та вимогам програми з математики (1-4 кл.), більшість із них (крім підручника Математика 1кл. С.Скворцова, О.Онопрієнко) потребують внесення змін і доповнення вчителем. Щоб бути готовим до такої відповідальної роботи, ми радимо вчителям початкових класів, які почали навчання учнів 1 і 2 класів за новою програмою з математики, не віддаватися посторінковій роботі за рекомендованими підручниками. В першу чергу треба уважно вивчити основні два документи – ДСПЗО і навчальну програму з математики. А далі ознайомитися з рекомендованими до нашої статті джерелами, підбір яких ми здійснили з метою допомоги вчителю початкових класів для відповіді на запитання: «З чого почати у такій ситуації, коли очевидна невідповідність змісту підручників математики для першого класу тим теоретичним засадам, які закладені у БКДО і ДСПЗО на предмет досягнення наступності у змісті освіти між дошкільням і початковою школою.

Література

1. Базовий компонент дошкільньої освіти (нова редакція). Затверджений МОН України №615 від 22.05.2012// Дошкільнє виховання. – 2012. – №7 – С. 16-17.
2. Байбара Т. Компетентісний підхід в початковій ланці освіти: теоретичний аспект/ Т. Байбара// Початкова школа. – 2010. – №8. – С. 46-50.
3. Бібік Н. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти/ Н. Бібік// Початкова школа. – 2010. – №9. – С. 1-4.
4. Богуш А. Вектор наступності Державних стандартів дошкільньої і початкової ланок освіти/А. Богуш// Початкова школа. – 2013. – №3. – С. 1-4.
5. Державний стандарт початкової загальної освіти// Початкова школа. – 2010. – №7. – С. 1-15.
6. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2011. – 392с. (с. 138-170).
7. Підручники з математики для 1-го класу, які рекомендовані МОН України в 2012-2013н.р. (наказ №118 від 07.02.2012р.)
8. Савченко О.Я. Компетентісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи/ О. Я.Савченко// Початкова школа. – 2012. – №8. – С. 1-6.
9. Скворцова С.О. Методика навчання математики в першому класі/ С.О.Скворцова. – Одеса.: Фенікс, 2011. – 240с.
10. Скворцова С.О. Реалізація змісту програми з математики для 1 класу в шкільних підручниках: короткий коментарій/ С.О. Скворцова, О.В. Онопрієнко// Початкова школа. – 2013. – №2. С. 39-43
11. Скворцова С. Упровадження нового змісту початкової освіти: коментар до навчальної програми з математики/ С.Скворцова, О.Онопрієнко// Початкова школа. – 2012. – №8. – С. 6-13.

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО – КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ В ПЕРШОМУ КЛАСІ

О. В. Левченко

На сучасному етапі розвитку суспільства інформаційні технології стали невід’ємною частиною життя людини, вони перестали бути окремою обмеженою сферою економіки і бізнесу. Сьогодні вони виступають